

Aansluitend wijdt Klaus van Eickels een beschouwing aan de overgang van de Vlaamse en Brabantse bezittingen van de balije der Nederlanden (voordat deze omstreeks 1300 gesplitst werd in Biesen en Utrecht) naar de balije Koblenz. Daarin komt hij tot de conclusie dat de broeders van Koblenz grote interesse hadden in de overname van het huis te Mechelen met het oog op de afzet van hun wijnen in Brabant. Na het opstel van Udo Arnold over de overgang van de commanderij Ramersdorf bij Bonn naar de balije Biesen in 1371 volgen twee min of meer ambachtelijke studies over de vorming en uitbating van het grondbezit van de commanderij Biesen, van Mariet Calsius en Piet Thoelen. Beide verhalen geven inzicht in het toch zeer geleidelijk verlopende proces van opbouw en afronding in de periode 1250-1350, alsmede in de overschakeling van eigen uitbating naar pachteconomie in de veertiende eeuw. Dan volgen er twee degelijke bijdragen van Rolf-Günther Selinger en Klaus Militzer over respectievelijk de relatie tussen Biesen en het ordecentrum te Mergentheim, en de aanvang van de commanderije Jungen Biesen in Keulen, op het eind van de zestiende eeuw.

Onder de verdere nieuwtijdse opstellen verdient die van Johan Corstjens over de vrome, contra-reformatorisch gezinde landcommandeur Edmond Huyn van Amstenraedt (1605-1634) een eervolle vermelding. Het is een pakkende schets van een krachtig bestuurder, de zoveelste ordebroeder uit de familie Van Amstenraedt. Deze zette met kracht de lijn van zijn voorganger Van Reuschenberg voort, die met overtuiging de zijde en de confessie der Habsburgers koos en dus zijn Limburgs-Brabantse kring van de adelscorporatie die de Duitse Orde toen was, in dienst stelde van het Rijk. De balije Biesen bood in deze tijd een standsgestapt levensonderhoud aan geproefde edellieden die de keizer een tijdlang dienden als legeraanvoerder of diplomaat. Van Amstenraedt heeft de balije weer allure gegeven door het tot residentie gekozen kasteel van Alden Biesen te verfraaien en ook tal van andere ordehuizen in de stijl van de tijd te vernieuwen. Verder heeft hij met enig succes gepoogd het priesterement weer een ruimere plaats in het ordeleven te geven, door het creëren en verbeteren van studiefaciliteiten.

Over het dagelijks leven van die priesters, in het priesterconvent van Nieuwen Biesen in Maastricht in de zeventiende en achttiende eeuw, doet Michel van der Eycken uitvoerig verslag. Dezelfde auteur geeft ook enkele nuttige aanvullingen op zijn in het eerste deel gegeven verzameling prosopografische gegevens over de ridders, priesters en zusters van de balije Biesen (1220-1809). Daarnaast biedt de bundel nog enkele kleine bronnenpublicaties van Bernhard Demel en Jean-Jacques van Ormelingen, een paar kunsthistorische opstellen van Guido de Dijn, Leo de Ren en Jozef Mertens over onder meer de gebouwen en tuinen van Alden Biesen, en een boeiende biografische schets door Franz Aumann van Guillaume de Wal (1736-1818), een van de laatste orderidders van de balije die zich naam heeft verworven als geschiedschrijver van de Orde.

Alles bij elkaar een kaleidoscopisch geheel, aan het slot voorzien van een *tabula gratulatoria* en een nuttige index van persoons- en plaatsnamen.

J. A. Mol

NIEUWE GESCHIEDENIS

R. F. A. Rorink, *Verbonden door de echte. Rechten en plichten van de horige boeren onder de Twentse landsheerlijke hoven tot 1811* (Twente akademie reeks V; Hengelo: Boekhandel Broekhuis, 1996, 278 blz., f39,50, ISBN 90 70162 17 2).

In het beeld van de ware republikeinse vrijheid zijn de vele privileges en andere ongelijkheid

scheppende rechtsfiguren doorgaans flink geretoucheerd. De tolerante Republiek ontving immers personen die om politieke of religieuze redenen in hun eigen land werden vervolgd, met open armen! Toch heeft die vrijheid der ingezetenen sinds het doorbreken der feodale verhoudingen geen lineaire ontwikkeling doorgemaakt. Restanten van oude persoonlijke afhankelijkheden hebben hun bestaan hardnekkig tot in de negentiende eeuw gerekt. En dan denk ik daarbij niet zo zeer aan de echtelijke afhankelijkheid der gehuwde vrouw van haar man, als wel aan de horigheid van boeren aan hun grondheer. In Twente en de Achterhoek zijn horige plichten lang blijven bestaan. Anders dan de drostendiensten waarover Joan Derk van der Capellen tot den Pol zo'n lawaai maakte, heeft de horigheid toen niet zoveel stof doen opwaaien. Dat is wel begrijpelijk, want de horige boeren zelf waren er volstrekt niet ongelukkig mee.

Beoefenaren van de rechtsgeschiedenis en landbouwhistorici hebben zich herhaaldelijk met dat vraagstuk beziggehouden. Massink, Weustink en M. A. Cohen wijdden proefschriften aan aspecten van de Twentse horigheid. Aalbers behandelde de eindfase ervan. Slicher van Bath heeft benadrukt dat de Twentse horige boeren een stuk welvarender waren dan hun 'vrije' naburen. De Groningse jurist Rorink heeft een doctoraalscriptie geschreven en in boekvorm uitgegeven waarin hij de wettelijke en gewoonterechtelijke aspecten van de horigheid in Twente sinds de zestiende eeuw systematisch behandelt.

Hij begint bij de gecodificeerde hofrechten die op last van keizer Karel V, als rechtsopvolger van de bisschop van Utrecht, in 1546 werden opgetekend (afgedrukt als bijlage 1,225-242). De vorst had groot belang bij kennisneming van het heersende gewoonterecht aangezien hij nu als hofheer fungeerde. Zijn horigen maakten deel uit van dezelfde hofkring of echte—vandaar de titel van Rorinks boek. De auteur illustreert de rechtsregels aan beslissingen die sinds 1546 door de heer—gedurende de zeventiende en achttiende eeuw waren dat de Staten van Overijssel—en zijn hofgerichten werden genomen in incidentele rechtskwesties: intree in de echte (door geboorte of vrijwillig toetreden); uittreden (door het stellen van een vervanger of door vrijkoop); het bouwrecht en de overgang van het gebruiksrecht; lijftocht (een oudedagsvoorziening); erfrechtelijke bepalingen enzovoort. Een belangrijk economisch feit was de regel dat de eigenaar van een horig goed de jaarlijkse pacht niet eenzijdig mocht verhogen. Daartegenover stonden dan typische horige plichten als de wagen-, maai- en bodendiensten. Ruime aandacht besteedt Rorink in zijn helder geschreven boek ook aan de ontwikkeling van de rechtspositie der horigen, met name aan de wetswijzigingen die de Staten in het derde kwart van de zeventiende eeuw aanbrachten. De horigen blijken via verzoekschriften en daarop gevallen resoluties in intensief contact met hun heren, de Staten, te hebben gestaan. Mede dankzij hernieuwd archiefonderzoek kan Rorink soms oudere interpretaties—met name van Massink—corrigeren.

A. H. Huussen jr.

L. L. E. Schlüter, *Niet alleen. Een kunsthistorisch-ethische plaatsbepaling van tuin en huis in het Convivium religiosum van Erasmus* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 1995, 400 blz., f55.-, ISBN 90 5356 196 x).

De conventie verbiedt een recensent om zich van de spreektaal te bedienen, en verhindert dus de aankondiging van dit boek als 'leuk maar wat vreemd'. Nu brengt zo'n gemakkelijk aangebracht etiket ons ook niet wezenlijk verder, en dus schikken we ons graag naar het gebruik dat daar geen genoegen mee neemt. We weten dat we diep moeten graven en zijn daar toe bereid, maar waarom blijft het triviale etiket steeds interfereren met ons ernstig pogen? Geef dit hoogst-